

Да 70-годдзя
з дня нараджэння Яўгеніі Янішчыц

Аліна Сабуць

ЗОРНЫ СВЕТ ЗЯМНОЙ ПАЭТКІ: ПАРТРЭТ ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ

*Зоры, як вершы Жэні Янішчыц, –
З суму і са святла.*

Рыгор Барадулін

“Ластаўкай палескай”, “палескай летуценніцай” называлі і называюць паэтэсу Яўгенію Янішчыц у літаратуры. Сапраўды, з палескага, ахутанага самой вечнасцю краю, заявіла пра сябе “палеская пяюха” (Р.Барадулін), каб словам сваім веставаць за найдаражэйшую святыню – любоў. Паэзія Яўгеніі Янішчыц, выбаленая, вынашаная, і такая ж, спеўная і надрыўная, выліваецца ў споведзі па-жаночы шчымлівай, сілкуецца далікатнай інтымнасцю, вымяраецца і вывяраецца **хрысціянскай любасцю да бліжняга**. Менавіта праз трыядную кампазіцыю Маці-Радзіма-Каханне ўзважваецца і паглыбляецца паняцце **любові** як мастацкай дамінанты светаадлюстравання паэтэсы.

Свет паэзіі Я.Янішчыц, маляўнічы і шматгалосы, непаўторны сваёй трапяткой непасрэднасцю ўнутранага самараскрыцця і самавыяўлення: ад глыбокага хатняга, вяскова-радзіннага магнетызму (“Люблю ліпнёвы грыбасей, // І ціш палёў, і водар мяты” (в. “Бунтуе рошчына ў дзяжы...”)) да пратэсту супраць неўладкаванага жыццёвага тлуму (“Сябе нанова адкрываю. // Выношу з шуму свой пратэст” (в. “Сябе нанова адкрываю...”)); ад пасціжэння яго вялікасці Слова (“У паэтэс лірычнае адзенне, // Яно ў радках з заранак і аблог” (в. “Прыгаршчы святла”)) да ранімага жаночага самалюбства (“Над самым судным днём // І над жыццёвай прозай // Панікну Палыном // І выстаю – Бярозай” (в. “Мой горкі прыпамін...”)).

Так, да паэтэсы “напрасілася слова”, за якім – крык душы, сагрэтай агнём шчырых і даверлівых, радасных і адчайных пачуццяў. У карагодзе такога шчодрара творчага шляху, прыгожа-назалежнага, снежна-мройлівага – ад першых “Снежных грамніц” (1970) ажно да “Каліны зімы” (1987). “Мой белы цвет асыпаўся дачасна”... [5, с. 220]. Напісанае тады, у 70-80-я гады, успрымаецца нібы сёняшняе. Перачытваеш – і адчуваеш у прамоўленым аднойчы спрадвечнае, па-зімному свойскае, сапраўднае. У недаспяванай песні жыцця “непрыручаная птушка” (так называецца адзін з вершаў) Жэня Янішчыц пакінула свой голас, свае зыкі.

Пра яе яркі самабытны талент у розныя часы з вялікай прыхільнасцю гаварылі Іван Мележ і Максім Танк, Аркадзь Куляшоў і Пімен Панчанка, Васіль Быкаў і Рыгор Барадулін, Алег Лойка і Ніл Гілевіч, а таксама такія даследчыкі, як Уладзімір Гніламёдаў, Алесь Бельскі, Дзмітрый

Бугаёў, Рыгор Семашкевіч, Святлана Калядка, Ала Брадзіхіна і іншыя. Слова Янішчыц – мудрае і ранішняе сваёй шчырасцю – будзе яшчэ доўга прыцягваць увагу даследчыкаў, бо сапраўднае бачыцца на адлегласці, бо зорнае святло відавочна тут, на зямным абшары...

Сапраўды, радзінна-інтымны, высокай інтэлектуальнай пробы лірычны радок Я.Янішчыц ніколі не будзе вычарпаны дарэшты. Але тое, што крыецца ў партрэце “летуценніцы на скразняках эпохі” (Д.Бугаёў), у майстравітай пячатцы валадарніцы слова, паспрабавалі расшыфраваць, пашчыравалі ў сваіх эсэ вядомыя беларускія творцы Рыгор Барадулін (кароценькае эсэ-ўспамін фармату “сяброўскага слова”) і Леанід Галубовіч (строгае сваёй жанравай канвой літаратурна-крытычнае эсэ).

Зрэшты, эсэ – надзвычай інтэлектуальны жанр мастацкай публіцыстыкі. Так, у свой час філосаф, родапачынальнік эсэ як літаратурнага жанру Мішэль Мантэнь выказаў вядомую сентэнцыю пра **духоўную патрэбу ў эсэістычным пісьме**. Эсэ – ідэальная форма ўвасаблення аўтарскай суб’ектыўнасці, выяўлення “я” эсэіста. У прыватнасці, тэндэнцыя пашырэння эсэістычнага мыслення – вызначальная тэндэнцыя сучаснай беларускай літаратурнай прасторы. Даследчык беларускай публіцыстыкі Дзмітрый Клябанаў, разважаючы пра сродкі выяўлення аўтарскай пазіцыі ў мастацкай публіцыстыцы, справядліва заўважае: “Публіцыстычны тэкст ствараецца такім чынам, што павінен быць арыентаваны на чытача, здольнага яго зразумець (тут і далей вылучана намі. – А.С.). Вельмі важна, каб на вербальным узроўні не ўзнікала штучных перашкод для ўспрымання аўтарскай пазіцыі, што закладзена ў задуме, у жанравай форме, з улікам якой падбіраюцца моўныя, стылістычныя сродкі, своеасаблівыя коды дыскурсу – цытаванне, рэмінісцэнцыі” [3, с. 228-229].

Так, у партрэтным эсэ-ўспаміне **Рыгора Барадуліна “Так заплачу, нібы запяю...”** і літаратурна-крытычным эсэ **Леаніда Галубовіча “Яўгенія Янішчыц”** відавочна свабоднае аўтарскае самавыяўленне шляхам адкрытай развагі пра асобу паэтэсы, “апошняй палескай язычніцы, якая пакланялася беларускаму слову” [1, с. 104]. Такім чынам, адчуваецца аўтарская індывідуальнасць і індывідуальнасць асобы, пра якую вядзецца апавед. Нельга адмовіць абодвум аўтарам і ў высокай творчай культуры слова, і ў багатай эрудыцыі, увасобленай у канкрэтных рэаліях “біяграфіі часу”. Безумоўна, кожны з эсэістаў не распрацоўваў наўмысна глабальную праблему, а менавіта эскізна маляваў партрэт “самай шчымлівай, трапяткой нашай паэткі” [4, с. 379] Яўгеніі Янішчыц, а таксама шляхам супастаўлення, разваг імкнўся да філасофскіх разваг-абагульненняў, падкрэсліваў свой, асабісты плён асэнсаванага і ацэненага. Не паскупіліся Р.Барадулін і Л.Галубовіч і на зайздросны арсенал мастацка-экспрэсіўнай паэтыкі, якая тонка “высвечвае” апазнавальныя знакі жыццёвай і творчай біяграфіі паэтэсы.

Такім чынам, дастаткова вытанчаны стыль апаведу кожнага эсэіста досыць удала вымалёўвае паэтычную філасофію мыслення самабытнай паэтэсы Яўгеніі Янішчыц. Імпануе аўтарская суб’ектыўнасць створанага партрэта, дзе ў праве на гэты аўтарам нельга адмовіць: яны – непасрэдня сведкі і судзі. У гэтым – падкрэсленая неардынарнасць і вагомасць эсэістычных твораў. Або, як заўважыў у свой час народны паэт Беларусі Рыгор Барадулін: “*У мяне паўваходзілі ўсе, / Праз мяне павыходзілі моўчкі*” [1, с. 114].

Паспрабуем далучыцца **да дыялогу з чытачом абодвух эсэістаў** (розных па творчым стылі), дзе кожны з іх праз уласны ход думкі, манеру падачы матэрыялу імкнецца спакусіць суразмоўцу дакрануцца да вынашанай, выбаленай споведзі душы Я.Янішчыц, пераканаць ў сапраўднай СВЕТЛАСЦІ вобліку паэтэсы, СВЯТАСЦІ лірычнага радка і несмяротнай ЗОРНАСЦІ яе творчага шляху:

<p>Рыгор Барадулін “Так заплачу, нібы запяю...”</p>	<p>Леанід Галубовіч “Яўгенія Янішчыц”</p>
<p>ІНТЫМІЗАЦЫЯ З ЧЫТАЧОМ (праз асабовое “мы”, “я”)</p>	
<p>Ой, чые то жыта, Чые то пракосы, Чыя то дзяўчына Распусціла косы? – Пыталіся мы было ў вясёлым застоллі, у дарозе, у гасціннай хаце беларускае паэткі, падцягвалі ўслед за палескай пяхай, за дасціпнай весьляхай Жэняй. Гэтак даверліва і пяшчотна называлі мы Яўгенію Янішчыц [1, с. 102].</p>	<p>Хоць гэта і не вельмі прыстойна, але пачну з сябе... Не раз бываў у паэткі дома на Ульянаўскай. Чуў яе вершы, смех і плач. Быў знаёмы з Жэнінай маці і братам, ведаю яе сына.... Мы ліставаліся. Я так і застаўся павінен ёй 10 савецкіх рублёў. Не паспеў аддаць. І гэта найменшая дробязь, якую я па сённяшні дзень вінен ёй... А яшчэ я ведаю і люблю яе паэзію [2, с. 51].</p>
<p>ДЫЯЛАГІЗАЦЫЯ З ЧЫТАЧОМ / МАНАЛАГІЗАЦЫЯ (з паслядоўным абгрунтаваннем, з рытарычным пытална-адказавым ходам, з акцэнтна-сцвярдзальнымі анафарычнымі паўторамі, са зрокавай метафарызацыяй)</p>	
<p>Услухайцеся, як гучыць: Я-сель-да. І калядныя яслі, і стук бёрдаў аб набільніцы, і стук чоўна ў бераг, і ўсплеск, і ўсхліп тады яшчэ не атручанае вады. Недарэмна паэтка гэтым дарагім яе сэрцу і радку імем ахрысціла і адну са сваіх кніг паэзіі [1, с. 102].</p> <p>А мне будзе доўга чуцца самотны голас чаіцы ў чаратах холаду і зайздрасці, якія часта шумелі і клалі цень на распачныя крылы. Будзе чуцца бяседны, інтымны голас песні, якую звалі Яўгенія... [1, с. 104].</p>	<p>Аднак чаму ж менавіта яе вершы такія помныя і яркія ў чытацкай памяці, ачышчальныя для душы, як глыток жывой вады? За кошт чаго, з якой прычыны яны не пакідаюць абыякавым ні аптымістаў, ні песімістаў, ні шчаслівых, ні гаротных? Ды відаць таму, што словы яе выдыхнуты з унутрана перажытых і змысленых праяў чалавечага лёсу, і не толькі яе ўласнага, але таго – агульначалавечага, – што маланкава пішацца на Зямлі высокім Небам... [2, с. 51].</p>
<p>АЎТАРСКАЯ АЦЭНАЧНАЯ СУБ’ЕКТЫЎНАСЦЬ (партрэт асобы, траекторыя жыццёвага і творчага лёсу)</p>	
<p>Вонкава бесклапотная, вонкава крылата памклівая, вонкава бясхмарная. Калі і злавалася на каго, дык ненадоўга. Па-дзіцячы капрыззіла ўражлівыя, амаль рашучыя губы, прыгаворваючы: “...і навогул” [1, с. 102].</p> <p>...</p> <p>Паэтка надвычай абвострана адчувала сваё заўчаснае расстанне</p>	<p>Яўгенія і сама была Прыродай слова і яго вестуном... Жывілася ім сама і ажыўляла іншых. Нездарма, надзеленая высокім дарам, аднойчы адступіўшыся ад яго, незваротна і безабаронна абрынулася ўніз... [2, с. 51].</p> <p>...</p> <p>Усё ж голос у яе быў менавіта лірычны, мог выцягваць самую высокую, але, скажам так, не надта “доўгую” ноту... Была і проза. Апавяданні. Абсалютна не яе жанр. Жар яе</p>

<p>з родным краем і з гэтым светам [1, с. 103]. Умела хаваць свой боль, свой адчай: Так заплачу, нібы запяю. А наканаванне ішло следам, само грукалася ў радкі: Пакуль мяне святлом не расстраляла Акно, Што ў гром адчыненае мной. І ўсё ж верыла. У сябе. У сваю паэзію: Смерці ў Паэта няма – Ёсць нараджэнне! [1, с. 104]</p>	<p>душы не мог стыць на прысаку сярмяжнага будзённага расповеду. Маё аблічча – толькі форма, Адлітая для струн душы [2, с. 53].</p>
МЕТАФАРЫЗАЦЫЯ, ПАРАЎНАННІ, ПАЎТОРЫ, ІНВЕРСІІ	
<p>Паэтка. Залатой аблачынкай праплыла яна на небе паэзіі беларускай. Прыплыла з Палесся, каб нагадаць пра гэты самой вечнасцю ахаваны край... Прыплыла з Ясельды [1, с. 102]. ... Як тая кнігаўка, адводзіла бяду ад роднага гнязда. Спрабавала адвесці, прынамсі [1, с. 102].</p>	<p>“Пачынаецца ўсё з любові”, і ў яе пачыналася ўсё з любові, ды кладачка аказалася тоненькай. “А я – малодзенька” не перад “вадой халодненькай” была, а вунь перад якімі каламутнымі вірамі ды вокнамі дрыгвы [2, с. 54]. Гэта – таемства. Табе выпала – ты і нясі, як калека горб... Нярэдка гэтая няўвядная барацьба канчаецца трагічна... [2, с. 52].</p>
ЛІРЫЧНА-ФІЛАСОФСКІЯ РАЗВАГІ-АБАГУЛЬНЕННІ	
<p>Напэўна, Бог выбірае месца народзін паэтаў. Невыпадкова Яўгенія Іосіфаўна Янішчыц нарадзілася ў палескае вёсцы Велясніца. Гэта ў гонар паганскага бога Велеса, які быў у асаблівае шане ў беларусаў, бога- апекуна пастухоў ды іхніх статкаў. Велясніца – як бы дача Велеса [1, с. 103].</p>	<p>Каб быць і застацца такім Паэтам, як яна, трэба дамагацца збегу шмат якіх чыннікаў. Тут і прыроднае, і родавае, і лёсавое, і выбар Звыш... Бо процьма людзей пішуць добрыя вершы, а Паэтамі выпадае быць толькі адзінкам. Загадка. Так. І на ўсім відаць, не зямная, а паднебная [2, с. 51].</p>
ЧАСАВАЕ ВЫМЯРЭННЕ-ПРАГНОЗ (з аргументацыяй)	
<p>А паэтка Яўгенія Янішчыц была любімай дачушкай старажытнага бога слова. Таму і слова паэткі будзе яшчэ доўга гучаць у кожнай беларускай душы. Бо яно –</p>	<p>Менавіта яе творчасць і яе імя, як сцвярджаюць выкладчыкі філалагічных факультэтаў ВДУ, і сёння найбольш папулярныя і вядомыя сярод студэнцтва... Значыць, творчае яе жыццё пражыта плённа. У</p>

*беларускае, старажытнае мудрасцю і
ранішняю шчырасцю сваёю [1, с. 103].*

*нашай нацыянальнай паэзіі ёсць некалькі імёнаў,
пры ўпамінанні якіх трымціць і замірае маё
сэрца: **Максім Багдановіч, Уладзімір Жылка,
Анатоль Сербантовіч, Уладзімір Караткевіч,
Яўгенія Янішчыц, Васіль Гадулька, Анатоль
Сыс... Што і казаць, “зямля пад белымі крыламі”
багатая на таленты. Яе ёсць каму бараніць і
стаяць на варце яе духоўнасці [2, с. 55].***

Эсэістычнае бачанне кожнага з вышэйзгаданых творцаў (напісанае амаль чвэрць стагоддзя таму барадулінскае ці дзесяцігадовай даўніны ў Л.Галубовіча) паказальнае асабовай суб'ектыўнасцю і сумоўным дыялогам з чытачом, выразнай аўтарскай пазіцыяй кожнага пісьменніка-эсэіста. І не важна, згадвае-лірызуе “кароль метафары” Рыгор Барадулін альбо ацэньвае-рэфлексуе дасціпны крытык і эсэіст Леанід Галубовіч – у мастацкіх радках абодвух раскашуе неспатольная любасць да ПАЭТКІ, да яе сакавітага, непадробна-зямнога, поўнага “суму і святла” радка.

Насамрэч, паэтычная філасофія быцця акурат заснавана на спавяданні выратавальнай моцы любові і чалавечнасці. Відаць, зусім невыпадкава амбітны паэт-інтэлектуал Анатоль Сыс, Сыс-вяшчун, які таксама прадракаў наканаванасць свайго лёсу, на жаль, не для ўсіх тады зразуметую, так распачна-жальна, з горыччу напісаў-выдыхнуў свой верш “Да Жэні Янішчыц”, звяртаючыся, вядома, да Яе спакутаванай, аднак несмяротнай душы, паколькі ў Бога няма падзелу на жывых і мёртвых. Бо толькі такая Душа натхняе-вяшчуе да Жыцця:

*Напішыце верш мне пра каханне
з таго свету, бо душа мая,
быццам ружа на магіле, вяне –
хоць дажджынку, толькі пра каханне
перадайце ў крылах жураўля. [4, с. 325]*

Думаецца, праз сустрэчу-суперажыванне са светам паэзіі Яўгеніі Янішчыц кожны чытач духоўна ачышчаецца, ўзвышаецца як асоба, урэшце, усведамляе чалавечае жыццё як найвялікшую каштоўнасць на зямлі. Такая паэзія сапраўды вартасная, бо выспелена, прасветлена пад трохзор'ем Духу, Душы, Любові. Таму зноўку гаючым бальзамам кладуцца кранальныя Жэніны радкі “...Пачынаецца ўсё з любові, // А інакш і жыць немагчыма”...

Спіс літаратуры

- Барадулін, Р.** Так заплачу, нібы запяю... // Барадулін, Р. Аратай, які пасвіць аблокі: сяброўскае слова, эсэ і некананізаваныя ўспаміны / Р. Барадулін. – Мінск: Маст. літ., 1995. – С. 102-104.
- Галубовіч, Л.М.** Яўгенія Янішчыц // Галубовіч, Л.М. Сыс і кулуары: літаратурна-крытычныя эсэ / Л.М. Галубовіч. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2010. – С. 50-55.
- Клябанаў, Дз.Ф.** Сучасная публіцыстыка: сродкі выяўлення аўтарскай пазіцыі // Сучасная літаратура: каардынаты ідэйна-мастацкага пошуку / С.А. Андраюк [і інш.]; навук. рэд. В.М. Стральцова / Дз.Ф. Клябанаў. – Мінск: Беларус. навука, 2008. – С. 227-255.
- Сыс, А.** Лён: выбраныя творы / Анатоль Сыс. – Мінск: Кнігазбор, 2006. – 436 с.
- Янішчыц, Я.** Выбранае / Уклад. А. Канапелькі і В.Коўтун; Прадм. Дз. Бугаёва / Я. Янішчыц. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 351 с.